

A *Tűzgömbök* is két, egymással összefonódó síkra épül. Az egyiket a valóság cselekmény alkotja, a másikat a valóság elemeinek Ambrus álmaiban, képzelődéseiben való továbbélése. Az első síkban bemutatott elemek külön életre kelnek a másodikban, a gyermek éles megfigyelőképessége által bevilágított valóságanyag azonban a lehető leghatározottabb asszociációkban jelenik meg — torz, zűrzavaros, mitikus képzelődésekben, melyek mégis egy uralkodóvá váló rögeszme köré csoportosulnak. Ambrus álmái és képzelődései zavarosak, de hát a körülötte levő dolgok is zavarosak. S mégis ebből tör föl a „valaki más akarok lenni” naiv, de nagyon heves vágyódása. Berthának egyébként is különös tehetsége van ahhoz, hogy a titkokban rejlő feszültséget megszólaltassa. Kezdetben az istent és embert egyaránt szerető Ambrust a bűn értelmezésének vallásos mozzanatai veszik körül. Igazi remeklés a kis falu háborús atmoszférájának érzékeltetése — a rózsafüzérrel vonuló öregasszonyokkal, a toronyszobában zongorázgató titokzatos Orsolya nénival, a babona, a fanatikus istenfélelem melegágyaival. De az isteni jóságban való hit és a borzalmak közötti konfliktus nem fő téma. A mítosz egyre jobban a háború mítosza lesz, s az apokaliptikus víziók eszköze. („A beszakadt tetők horpadásaiban fűrészfogó óriáshalak laktak... A füstben kígyókkal együtt úsztak...”) A gyakran előbukkanó lómotívum például — melyre már korábban is utaltam — *Az eltévedt lovas* Adyját idézi. Bertha mítoszteremtő erejével vetekszik nyelvi ereje. Sűrítő, tömörítő képessége néhol költői erőre vall: például: „Csupa lebegés, vaszuhanás volt a hajnal.”

A *Tűzgömbök* sajátos alkotóeleme a humor. De mennyire „füstszagú” és keserű ez a humor! A háború árjába sodródott kisemberek vergődései, félig mosolyogtató, félig szívbe markoló kálváriái, de különösen a Gilmesi család rajza megannyi alkalom az írónak, hogy az egyetemes zűrzavarban megbomlott kis emberi zűrzavarok humoros oldalát felvillantssa. Néha persze Bertha is enged a háborús regény csábításainak. Tomboló nyilasparancsnoka például bármelyik, erről a korról szóló regény lapjairól leléphetne. Ő az abszolút rossz, s bár ebben a funkciójában tökéletesen betölti szerepét, sajnos nem több egy rutinosan megrajzolt figuránál. — A *Tűzgömbök* nem háborús regény, hanem regény a felszabadulásról. Nem a nagy, átfogó történelmi tabló igénye ösztönzi. Egy gyerek miniatűr világa szabadul föl itt az éppen nem miniatűr borzalmak alól, mintegy érzékeltetve azt a fölszabadulást, ami nem egy ember, hanem egy egész nép viszonylatában ment végbe. S éppen ezért tud hiteles képet nyújtani erről a korról. Amikor Bertha nem elégszik meg a kor kalandregényesítésével, amikor nem a kész témákra támaszkodik, könyve kifejezetten élményt nyújt. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969, 1970.*)

OLASZ SÁNDOR

HORVÁTH MÁRTON: HOLTTENGERI TEKERCSEK

„Nem heroizálásra és nem deheroizálásra — az igazságra van szükség. Szerényebb leszek: legalább az igazságnak arra a töredékére, amire képes vagyok. Nincs más közös nyelv, ami párbeszédet tenne lehetővé az új generációval.”

A *Holttengeri tekercsek* c. regény szerzője ugyanaz a Horváth Márton, aki a *Lobogónk: Petőfi* (1950) szemellenzős, ellentmondást nem tűrő cikkeit és irodalmi tanulmányait is írta. Ugyanaz, de már mégsem egészen ugyanaz, mert új munkájá-

ban valóban tárgyilagosan, az igazsághoz híven igyekszik felidézni a félmúltnak és a közelmúltnak azokat az eseményeit — köztük jelentős történelmi sorsfordulókat —, amelyeknek aktív hőse, tanúja, vádlottja és bírója egy személyben.

A történet hőse Pálfi Károly építészmérnök, aki a felszabadulás előtt az illegális kommunista mozgalom funkcionáriusaként tevékenykedett, számtalan veszélyes feladat végrehajtásában vett részt, vállalva a börtönt, az életveszélyt. A felszabadulás után újabb fontos pártmegbízást kap, de olyan területen, amely nincs összhangban egyéni elképzeléseivel, vágyaival. A személyi kultusz évei nála is elvégezték a maguk jellemromboló szerepét, egy időre leszoktatták a kételkedésről és a gondolkodásról: „A megnyert szabadságomat elvesztettem — mondja —, és másoktól is elvettem. Hősből szolga lettem, és hatalmaskodó szolgákból hőseket emeltem magam fölé.” 1956-ban nem külső kényszerre, hanem belső, lelkiismereti parancsra visszavonul az aktív politikai tevékenységtől, mert úgy érzi, megbukott és felelős az elkövetett bűnökért, „melvük sohasem szükségszerűek, és nincs az a történelmi távlat, mely igazolhatja azokat”. Ezután építészként dolgozik, lakóházakat, középületeket tervez, ám hamarosan súlyos betegség — zöldhályog — támadja meg, lassan teljesen elveszti látását, s kénytelen nyugdíjba vonulni. De ekkor sem szakítja meg kapcsolatát a külvilággal, rendszeresen találkozik és vitatkozik fiatal kollégájával, Tiborral, felújítja baráti kapcsolatát nemrég hazatért öreg harcostársával, Král Ferivel, megismerkedik ennek görög származású nevelt lányával, Zétával... És nem utolsósorban ekkor kezdi el — belső kényszertől indítatva — magóra mondani visszaemlékezéseit: saját életéről, harcostársairól, a kommunista mozgalom múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Ahogyan a holttengeri tekercek az ősi zsidó szektáról, úgy tudósítanak ezek a magnótekercek Pálfi Károly küzdelmes életéről és a magyar munkásmozgalom történetéről. Horváth Márton szerencsésen elkerüli a múlt krónikásainak leggyakoribb hibáit: az egyoldalú szemléletmódot és a szenzációhajhászást. Úgy véli, hogy önvizsgálat és az események „újra átgondolása” nélkül hiú ábránd az igazságkeresés, hogy „az ellentmondásokkal teli múlt olyan mértékben válik tanulsággá, amennyire képesek vagyunk azt a kritika mérlegére helyezni”. Így aztán érthető, hogy művében nemcsak hősökkel találkozunk, hanem kisebb-nagyobb hibáktól korántsem mentes emberekkel, köztük akarnokokkal, jóhiszemű és gonosz ostobákkal, szektáriánusokkal, akik szubjektív vágyaikhoz igazították a valóságot, ahelyett, hogy az adott valóság elemzésére építették volna forradalmi harcukat.

Horváth Márton regényének mindenekelőtt a gondolatisága és az „üzenete” érdemel megkülönböztetett figyelmet. Ebből a szempontból még a leíró részeknél is fontosabb néhány párbeszéd. Talán elegendő itt a saját erkölcsi fölényét állandóan éreztető, magabiztos Lakner Zoltán és a nagy szeretettel ábrázolt, gazdag élettapasztalattal rendelkező, rokonszenves Král Ferenc vitáira, továbbá az elbeszélőnek az öreg Krállal és a mindenre „rákérdező”, mindig vitára kész Tiborral folytatott beszélgetéseire utalnunk. De a *Holttengeri tekercek* művészi erényei sem lebecsülendők, bár a mű színvonala távolról sem egyenletes. A regény szerkezete, felépítése ellen nem emelhető kifogás. Szerencsések az időbeli váltások is, amelyek soha nem hatnak zavarólag, és összhangban vannak a vallomástevő részletekben feltörő emlékeivel. Meg kell azonban őszintén mondanunk, hogy a bőbeszédűség, az elméleti fejtegetések eluralkodása, különösen a második részben, és az itt-ott felbukkanó érzélgősség éppen úgy nem válnak a mű javára, mint a képzavarok — akkor sem, ha ezekkel a zavar állapotát óhajtja érzékeltetni a szerző — és a szerencsére csak ritkán előforduló pongyolaságok, magyartalanságok („... az egy jó börtön.” 34. l. — „...fenntartva magamnak azt a jogot, hogy szükség esetén szót vegyek.” 129. l.).

Egészében azonban nem csupán érdekes, de a történetet egyes szám első személyben elmesélő, sokoldalúan ábrázolt és szavahihető hőseivel — akinek életútját 4–5 fontos mellékalak sorsával együtt követhetjük nyomon — jelentős és tanulmányos mű is Horváth Márton regénye. (*Magvető Könyvkiadó 1970.*)

BENKŐ ÁKOS